

„Oni” w Rzeszowie

Walący się wiejski płot z nie ociosanych gałęzi, jaki oglądamy na scenie, przywołuje na myśl zapadłą wieś z połowy XIX wieku. Pod płotem jakieś piernaty, na których gnieźdzą się Spika i Bałandaszek. Można by sobie wyobrazić tak oznaczone miejsce gry dla *Jana Macieja Karola Wścieklicy*. Jeśli jednak ma to być scenografia do dramatu *Oni*, rodzą się pytania. Skąd ta rustykalność? Czego ma być znakiem? Co się tu takiego stało, że zostało wymiecione wszystko prócz najprymitywniejszego wiejskiego rękodzieła, a istoty tak eleganckie i wysublimowane jak Spika i Bałandaszek znalazły się na barłogu pod płotem?

Pamiętamy wprawdzie czasy, kiedy grywało się Szekspira, Moliera, ba, nawet Musseta wśród nie heblowanych desek i burych szmat. Działo się to jednak w epoce informelu, panowania w plastyce kierunku, w którym zamiast tradycyjnych materiałów malarskich używano się nie stworzonych, naturalnych struktur takich, między innymi, jak surowe drewno. Traciły one w dziele plastycznym swoje pierwotne znaczenia; pełniły taką rolę jak farby i uderzenia pędzla — powiedział: charakter pisma artysty — w kierunkach wcześniejszych, a także tych, które przyszły po informelu.

Już blisko ćwierć wieku temu informel przeszedł do muzeów i dziś struktury, którymi operował, niosą już tylko takie znaczenie, jakie nadała im powszedniość.

Tak więc to, co Krzysztof Pankiewicz pokazał na scenie Teatru w Rzeszowie, jest po prostu wiejskim, byle jak skleconym płotem i niczym więcej. A skoro akcja sztuki dzieje się nie w willi konesera sztuki i mecenasa Bałandaszka, jak chciał Witkacy, lecz na pobojuwisku pod płotem, należy domniemywać, że mamy przed sobą obraz świata po totalnej katastrofie.

Taka koncepcja inscenizacyjno-scenograficzna naruszyła wewnętrzzną logikę dramatu. Spika i Bałandaszek ze swoimi subtelnymi dywagacjami są w tej scenarii niezamierzenie śmieszni. Nie mówiąc już o tym, że ONI, Tajny Rząd oraz Liga Absolutnego Automatyzmu z obłąkańczym Tefuanem na czele nie mają tu już nic do roboty, wyręczył ich jakiś kataklizm.

A przecież Witkacy dał w daskaliach tej sztuki bardzo dokładne wskazówki, jak ma wyglądać przestrzeń sceniczna. Z kolorem kostiumów włącznie. Nikt, niestety, nie czyta u nas dokładnie Witkacego. Grywa się częściej wyobrażenia reżyserów i scenografów o tej dramaturgii niż to, co utwory sceniczne autora *Szenców* rzeczywiście zawierają. Złożyło się na taki stan rzeczy wiele przyczyn, między innymi to, iż zaczęliśmy grać Wit-

kacego zanim witkacologia poczyniła jakieś postępy.

Zła koncepcja wyjściowa uniemożliwiła realizatorom porządne wyartykułowanie, o co chodzi w tym dramacie w „dwóch i pół aktach”. Reżyserka rzeszowskiego przedstawienia, Wanda Laskowska, pozostawia scenografię samą sobie, ponieważ nie przystaje ona do niczego, co dzieje się na scenie. Bałandaszek, hedonista, esteta, mecenas sztuki, i Spika, niegłupia aktorka z ambicjami — wymykają się reżyserce z rąk, albowiem w stworzonej im rzeczywistości scenicznej nie jest ona w stanie sprecyzować swojego stosunku do ich postaw, ambicji i rozterek.

Wanda Laskowska nie podejmuje również wyraźnej decyzji, kim są ONI i co mianowicie mają likwidować.

U Witkacego ONI zjawiają się w domu Kaliksta Bałandaszka po to, by zebrana przez niego galerię obrazów „aż do impresjonistów włącznie zapreczować, zsegregować i na zagładę skazać”. „Celem naszym — mówi demagogiczny ideolog Tefuan — jest sanacja istniejącego dorobku sztuk plastycznych, a następnie powstrzymanie dalszej produkcji... My chcemy zniszczyć sam ośrodek zła — tym jest Sztuka. Ona to jest jedyną pałką między szprychami wozu, który wiezie ludzkość w kierunku zupełnej automatyzacji.” Tefuan, człowiek który własne klęski, ułomności i kompleksy siłą demagogii przemienia w ideologię i bezwzględnie narzuca ją innym — obserwowaliśmy działania takich osobników nie na scenie, lecz w życiu — został w spektaklu pozabawiony siły i indywidualności. Nie jest to nawet pospolitość walcząca o dominację, lecz po prostu nikt.

Zawarte w sztuce obawy Witkacego o los kultury śródziemnomorskiej, o niesione przez nią wartości, strach przed totalizmem

i przed uniformizacją społeczną nie dochodzą do głosu w przedstawieniu Wandy Laskowskiej i Krzysztofa Pankiewicza.

Brak konsekwencji i niedomyślenie rzeczy do końca widoczne są nie tylko w generaliach, lecz i w sprawach mniejszej wagi. Dla przykładu: frak nosi tylko Tefuan, reprezentant ludzi nowych, którzy „wypłyną na wierzch i będą tworzyć nowe życie, jakościowo niepodobne do naszego” — jak pisał Witkacy w *Pożegnaniu jesieni*. Natomiast autor chciał, żeby to Bałandaszek, przedstawiciel świata, który odchodzi, ubrany był najpierw w żakiet, później we frak. Tu ma na sobie seryjne sztruksowe porcięta, niezamierzenie go uniformizujące i takież banalny sweter. O kostiumach można by jeszcze sporo powiedzieć. Spektakl jest przykładem, jak pełny brak logiki w kostiumach aktorów potrafi dodatkowo zaciemniać znaczenia niesione przez tekst.

Nie udał się ten spektakl Wandzie Laskowskiej i Krzysztofowi Pankiewiczowi, a przecież oboje, razem i osobno, mają za sobą realizacje, które weszły do historii inscenizacji Witkacego w naszym powojennym teatrze. (Pankiewicz jest autorem m.in. scenografii do prapremiery dramatu *Oni* przygotowanej w warszawskim Akademickim Teatrze Prób „Centon” w 1963).

Pomyłki Laskowskiej i Pankiewicza w ostatnim spektaklu nie są przypadkiem. Wypływają z dosyć dowolnego sposobu odczytywania Witkacego, sposobu przez blisko dwa dziesięciolecia panującego w naszym teatrze. Jednakże czas improwizacji na kanwie jego sztuk skończył się już definitywnie. To jest pewne. Tylko nie bardzo jeszcze wiemy, jak należy go dziś grać.

ELŻBIETA ŻMUDZKA

Teatr im. Wandy Siemaszkowej w Rzeszowie: *ONI* Stanisława Ignacego Witkiewicza. Reżyseria: Wanda Laskowska, scenografia: Krzysztof Pankiewicz. Premiera 7 IX 1986

Scena zbiorowa (fot. Jerzy Paszkowski)

